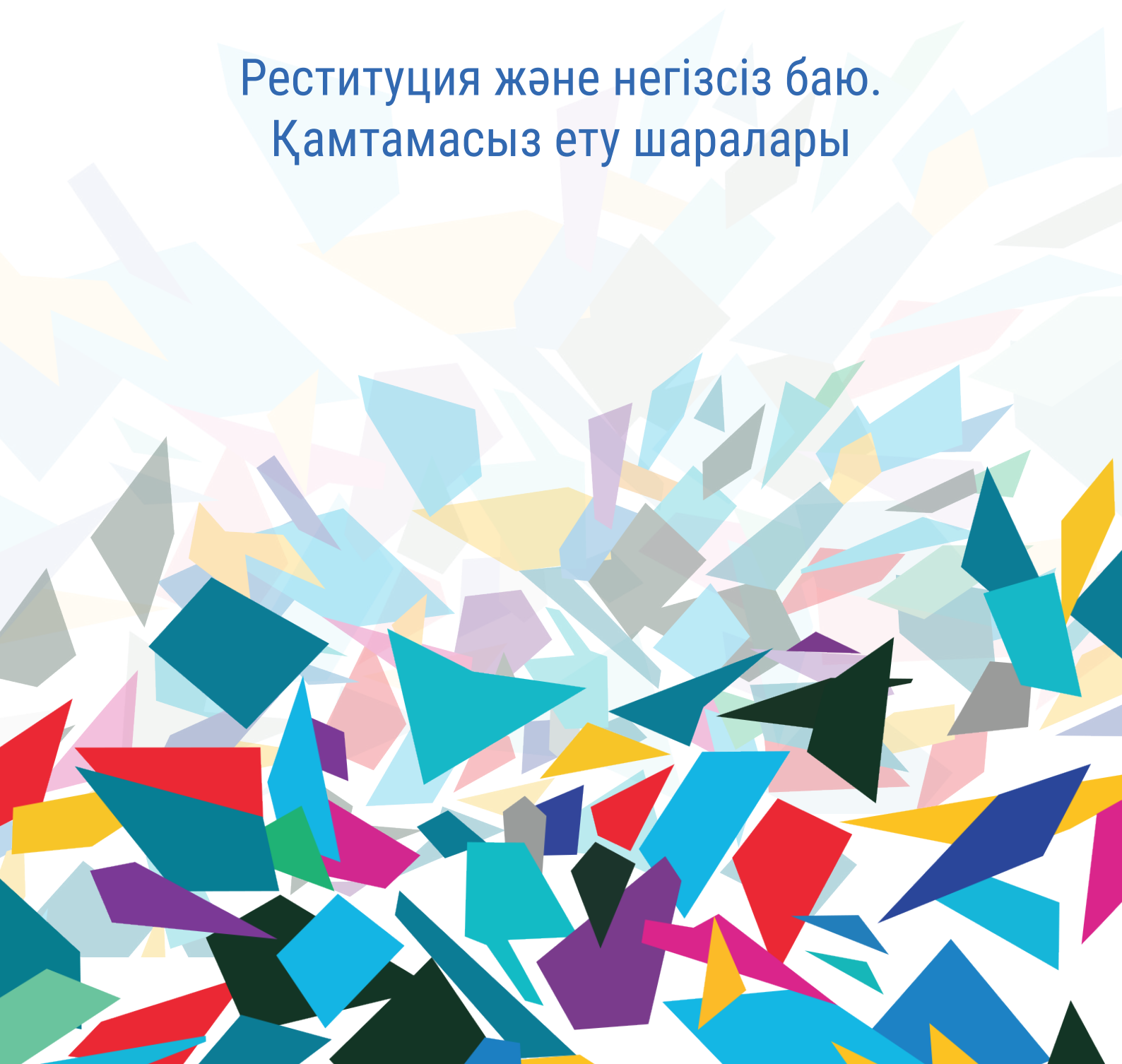

АҒЫЛШЫН КЕЛІСІМШАРТ ҚҰҚЫҒЫ

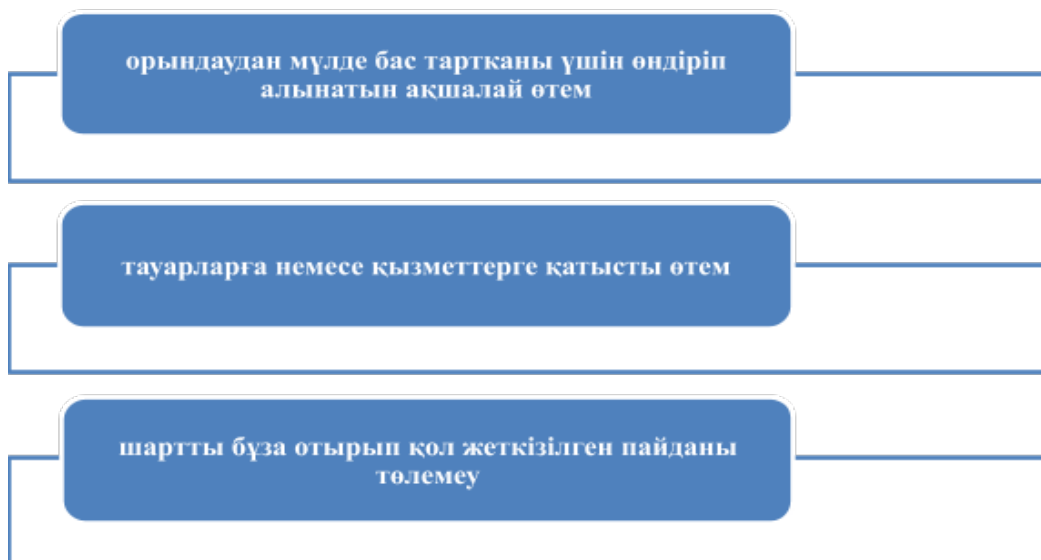
Реституция және негізсіз баю.
Қамтамасыз ету шаралары

Негізсіз баюға негізделген қалпына келтіру (реституциялық) талап-арыздарының түрлері

- i) Қалпына келтіру (реституциялық) талаптары әдетте соңғы тарап шеккен залалдардың дәлелдемелеріне емес, көбінесе бір тараптың екінші тараптың есебінен әділетсіз баюына негізделеді.
- ii) Шарттық құқықта қалпына келтіру (реституциялық) шараларының үш негізгі нысаны бар:

iii) Негізсіз баюға ақша, қызметтер немесе тауарлар сияқты құндылықтарды иелену жатуы мүмкін. Негізсіз баюға негізделген талап қоюдың қалпына келтіру (реституция) негізі әртүрлі келесідей нысандарда бола алады: пайда талапкердің іс жүзіндегі немесе құқықтық қателігінің нәтижесінде берілді немесе (толық) қараудың болмауы, мәжбүрлеу, заңсыз ықпал ету, фидуциарлық қатынастарды теріс пайдалану немесе негізсіз салық талабы.

Құқықтық қорғаудың реституциялық құралдарының көпшілігі бұзушылықтарға қарамастан туындайды. Алайда шартты бұзу құқықтық қорғаудың реституциялық құралдарының маңызды элементі болып табылады, атап айтқанда өндіріп алынатын «әділ шот» (справедливого счета) құқығы. Оған мысал ретінде 2001 жылы қаралған Бас прокурордың Блэйкке қарсы ісін (Attorney-General v. Blake) келтіруге болады.

Орындаудан мүлде бас тартканы үшін өндіріп алынатын ақшалай өтем. Төлеуші қарсы тарап орындаудан мүлде бас тартқан жағдайда (total failure of consideration) ақша қаражатын өндіріп алуға құқығы бар. Мысалға, 1943 жылғы Фиброза (Fibrosa case) кейсін келтіруге болады. Мұнда ағылшын құқығымен реттелетін келісімшарт бойынша ағылшын сатушысы поляк портына жеткізілетін техниканы сату керек болды. Шетелдік сатып алушы 1000 фунт алдын ала төлемін төледі. 1939 жылы Польшаға Германияның заңсыз басқыншылығы жасалғандықтан, келісімшартты орындау мүмкін болмай, ол бұзылды. Келісімшарт сол кезде заңға сәйкес дұшпанмен сауда жасамау қағидасына сай бұзылды. Жоғарыда аталған оқиғаның болуы нәтижесінде келісімшартты орындау заңсыз болып танылды.

Лордтар палатасы алдын ала төлем өтелуі тиіс деп қаулы етті, себебі төлеуші уәде берген «сыйақылардың» ешқайсысын алмаған, яғни бірде-бір техника не оның жабдықтары жеткізілмеген. Фиброза кейсін қарауда Лордтар палатасы 1904 жылы қаралған Вебстердің Чандлерге қарсы ісі бойынша шешімінің күшін жойды. Соңғы кейс бойынша егер төлем алушы төлем берушіге өз міндеттемесін орындау туралы уәде берген кезде, апелляциялық сот төлемді өндіріп алуға тыйым салған болатын.

Фиброза кейсі бойынша Лордтар палатасы атап өткендей, келісімшартты қалыптастыру кезеңіндегі «қарастыру» (consideration) уәде беру үшін жасалуы мүмкін, ал өтеу туралы (реституциялық) талап қойылған кезеңде бұл «қарастыруды орындамағаны» ол уәде ретінде емес, сол уәдені нақты орындау не орындамау ретінде қарастыру қажет деп пайымдаған. Сонымен қатар, Лордтар палатасы Фиброза кейсі бойынша осы мәміледе тиісті орындау техниканы жеткізу болды, ал сол техниканы жеткізуге дайындық осы жағдайда ескерілмеуі керек деді. Яғни, нақты орындау дегеніміз осы кейс бойынша техниканы жеткізу болып табылады. Осы себеппен техниканы жеткізбеу орындаудан мүлде бас тарту деп қарастырылды.

Алайда, бұзылған келісімшарттар (frustrated contracts) контекстінде ақша қаражатын өндіріп алу қазіргі уақытта 1943 жылғы Құқықтық реформа туралы заңымен (Бұзылған келісімшарттар – Frustrated Contracts, 132 және 133 баптар) реттеледі. Заңның 1(2) бабы ақшаны «толық бас тарту» болмаса да қайтаруға мүмкіндік береді. Бірақ мұндай қалпына келтіру (өтеу) 1943 жылғы Заңға сәйкес тараптар арасындағы өзара реттеуге (келісімге) жатады. 1943 жылғы Заң қолданылатын бұзылған шарттардан қоспағанда, толық орындамауға негізделген өтеу туралы жалпы құқықтың талабы бұрынғысынша әртүрлі басқа контексттерде қолданылады.

Тауарларға немесе көрсетілетін қызметтерге қатысты өндіріп алу. Осыған мысал ретінде 1984 жылы қаралған British Steel Corporation компаниясының Cleveland Bridge компаниясына қарсы ісін қарастыруға болады. Сонымен бірге, 2009 жылғы Whittle Movers Ltd компаниясының Hollywood Express Ltd компаниясына қарсы ісінің де мән-жайын қарастыруға болады.

British Steel кейсін қарау барысында, Гофф Дж айтуы бойынша тараптар арасында шынайы келісім болған жоқ, өйткені келіссөздер барысында жауапкердің тапсырысы бойынша құрылыс материалдарын уақтылы жеткізбегені үшін әлеуетті жауапкершілік туралы мәселе шешілмеді деп тұжырымдады. Реституциялық қорғау құралы туралы мәселе British Steel компаниясы жауапкер компанияға болат жеткізуіне, ал жауапкер компания сол болатты өзінің құрылыс жобасында пайдаланғанына байланысты туындады. Құрылыс компаниясы талапкерге әділ нарықтық соманы төлеуі тиіс екені анық болды. Бұл шешім реституциялық немесе әділетсіз баю принциптеріне негізделген болатын. British Steel ісі тауарларға қатысты болды, алайда ұқсас шешім жауапкердің тапсырысы бойынша көрсетілген қызметтер бойынша тіпті тараптар арасында келісім немесе қолданыстағы келісімшарт болмаған жағдайда да шығарылуы мүмкін. Мұнда ақылға қонымды реституциялық өтем сомасы орындаушы тараптың пайдасына төленуі мүмкін. Мысалы, 1831 жылы қаралған Planché-ның Colburn-ге қарсы ісі бойынша баспагер-жауапкердің бұдан былай талап етпеген материалды жасау кезінде жасалған жұмысы үшін өтемақыны төлеу. 1936 жылғы Craven-Ellis-тің Canons Ltd компаниясына қарсы ісі бойынша ab initio жарамсыз болған келісімшарт бойынша орындалған қызметтерге өтем төлеу және 1957 жылғы William Lacey-дің Davis-ке қарсы ісі бойынша келісімшарт жасалуын күту кезінде орындалған жұмыстар үшін өтем төлеу.

Жоғарғы Сот 2013 жылы Бенедиттің Савириске қарсы ісі бойынша қызметтер үшін реституциялық өтем (quantum meruit) қалыпты «нарықтық құнын» көрсететін қызметтердің объективті құнының негізінде есептелуі тиіс деп қаулы етті. Сандық бағалаудың мұндай тәсілі жұмысты орындауға қатысты келіссөздер барысында пайдаланылатын цифрларды көрсету үшін бұл санды ұлғайтуға мүмкіндік бермейді. Кейбір жағдайларда бағалау объективті деңгейден төмен болуы мүмкін деп пайымдауға негіз бар. Бенедит ісін бойынша талқылаудың соңғы аспектісі 2015 жылғы Littlewoods Ltd компаниясының Revenue және Кеден комиссарларына қарсы ісінде апелляциялық сот қараған болатын. Сондай-ақ, осы соңғы тармақ бойынша нарықтық ставка деңгейінен төмен төлем 2009 жылғы Whittle Movers Ltd компаниясының Hollywood Express Ltd қарсы ісі бойынша белгіленген. Ол болжанатын келісім (күшіне енбеген) уақыт өте келе ұлғаятын төмен бағалардың алдын ала траншын салғанын көрсету үшін істелген болатын.

Қамтамасыз ету шаралары

- i) Кепілпұл (deposits) – бұл тараптың міндеттемені орындауын қамтамасыз етуге төленген (немесе төлеуге жататын) сома және егер келісімшарт осы тарап міндеттемені орындамағаннан кейін дәлелді себептер бойынша бұзылса, заңды түрде жойылуы мүмкін сома.
- ii) Кінәсіз тарап кепілпұл сомасынан асатын өтемақы ала алады.
- iii) Тұрақсыздық айыбымен күрес (anti-penalty rule) туралы ереже кепілпұлды реттемейді.
- iv) Шамадан тыс кепілпұлдарға қатысты, әсіресе жер сатып алу туралы келісімшарттар саласында, бақылаудың заңнамалық және сот шаралары қолданылады.

Егер сатып алушы келісімшартты орындаудан анық бас тартса немесе өз міндеттемелерін айқын орындамаса немесе егер ол сот тұжырымы бойынша өзінің келісімшарттан бас тартатындай дәрежеде сатуды аяқтауды кешіктірсе, кепілпұл жоғалады.

Керісінше, егер транзакция төлеушінің дефолтынсыз тиісті орындалып жатса, кепілпұл ақша сатып алуға жұмсалады.

Егер келісімшарт төлем алушының орындамауының нәтижесінде тоқтатылса, төлем алушы кепілпұлды қайтаруы тиіс.

Бірақ егер төлем алушы өзінің төлем қабылетсіздігі нәтижесінде кепілпұлды қайтара алмайтын болса, төлеушінің заңгері жауап бермейді, өйткені ол кепілпұл алушының кредит қабілеттілігін зерттеу үшін тінтуді жүргізуге және кепілпұлды акциялар ұстаушыға төлеуі туралы хабарлауға міндетті емес.

Егер алдын ала төлем кепілпұл ретінде енгізілмесе, ол алдын ала төлемнің күші жойылмайды. Мысалы Мейсонның Клуэге қарсы 1924 жылғы ісі бойынша Құпия Кеңес тәркілеу 10 пайыздық мөлшердегі кепілпұлмен шектеледі деп қаулы етті. Сатып алушы тағы екі төлем жасады, олардың әрқайсысы тағы 10 пайызды құрады. Содан кейін сатып алушы міндеттемесін орындауды тоқтатты. Сот төлемнің алғашқы 10 пайызы ғана кепілпұл болады, ал одан кейінгі төлемдер қайтарылуы тиіс деп қаулы етті.

Егер кепілпұл төлеуші келісімшартты бұзғаны үшін жауапкершілігін шектеуге арналмаған болса, төлем алушы кепілпұл төлемінен артық соманы өтемақы ретінде алуы мүмкін. Бұзушылық үшін өтемақы сомасын есептеу кезінде кінәсіз тараптың осы бұзушылыққа байланысты кепілпұлдың жоғалғаны, әйтпесе кепілпұл салу толығымен қылмыстық жазаланатын болар еді, ал өтемақы беру шамадан тыс болар еді, өйткені ол залалдың нақты мөлшерін дәл көрсетпейді.

Кепілпұлды тәркілеу тараптар негізгі келісімге келгенге дейін жүзеге асырылса, ол «келісімшарт жасалғанға дейінгі кепілпұл» деп аталып, оған өзге ережелер қолданылады: бірінші көзқарас бойынша, ақша төлем алушыдан немесе мүдделі тараптардан кез келген сәтте қайтарылуға жатады; алайда тараптар арасында компенсация төлеу туралы дербес келісімшарт болуы мүмкін; немесе егер төлем беруші төлем алушының дефолтынан өзгеше себептер бойынша тараптар арасында негізгі келісімшарт жасамаған жағдайда, келісімшарт жасалғанға дейінгі кепілпұлды қайтарымсыз ететін шарттық емес талап болуы мүмкін. Егер ол төлем берушінің келіссөздерді адал жүргізбегені үшін кепілпұлды қайтаруды болдырмау үшін жасалған болса ондай ереже жарамсыз болып табылады. Ол ереже белгісіздік себебі бойынша жұмыс істемейді. Өйткені адал түрде келіссөз жүргізуді анықтау қиынға соғады. Нәтижесінде өтеу осы әрекеттерге сілтеме жасамай жүргізілуі тиіс. Сайып келгенде, төлем беруші өзінің көздеген тауарын алды ма әлде жоқ па, және соған байланысты кепілпұлды ұстап қалу керектігі мәселесі шешіледі. Мысалы, 2011 жылғы Sharma-ның Simposh Ltd компаниясына қарсы ісі бойынша апелляциялық сот тараптар арасында мәміле жасалғанға дейінгі кепілпұл өндіріп алуға жатпайды, өйткені төлем беруші орындалудан пайда алады деп көзделеді деген қаулы шығарды.

Жинақталған бірақ төлеуге жатпайтын кепілпұл тәркілеуге жатуы мүмкін, егер тараптар арасындағы келісімшарт төлем берушінің қателігінен орындалмаған және тоқтатылған болса.

Кепілпұлды төлемеу – келісімшартты тоқтатуға әкеліп соғатын келісімшартты айқын түрде бұзу болып табылады, оған сонымен бірге сатушы сатып алушыны келісілген төлемді жүзеге асыру қажеттігі туралы қайта хабардар еткен жағдайды қоса кетуге болады. Аталған жағдайдағы келісімшарт бұзылған кезде, кінәсіз тарап оған келтірілген залалды өтеп алуға құқылы, сол залал сонымен бірге кепілпұл сомасын да қамтуы мүмкін.

Айыппұл доктринасы депозиттерге қолданылмайды. 1993 жылы қаралған Workers Trust & Merchant Bank Ltd компаниясының Dojar Investments Ltd компаниясына қарсы ісі бойынша Құпия кеңес бұл тұжырымды және оның салдарын растады. Құпия кеңестің пайымдауынша, тәркіленген сома кінәсіз тараптың іс жүзіндегі шығындарынан асып кеткеннің өзінде де кепілпұл толығымен тәркілеуге жатады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. AS Burrows, The Law of Restitution (3rd edn, Oxford, 2011); Goff and Jones on the Law of Unjust Enrichment (8th edn, London, 2011)

Кітап: Ағылшын келісімшарт құқығы

Дәріс: Реституция және негізсіз баю. Қамтамасыз ету шаралары

Дәріс авторы: Байсакалова Мадина

2. Goff and Jones on the Law of Unjust Enrichment (8th edn, London, 2011), chapter 14; K Lewison, Interpretation of Contracts (5th edn, London, 2011), 17.11 ff